

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології

факультету №6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**навчальної дисципліни «Актуальні проблеми застосування
кримінального процесуального законодавства»**

обов'язкових компонент

освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

за темою: Особливі порядки кримінального провадження.

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. № 7.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 7.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. № 7.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6. Протокол від 21.08.2023 року № 7.

Розробники:

Кочура О.О. – доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС, к.ю.н., доцент.

Рецензенти:

1. Храмцов О.С. – професор кафедри кримінально правових дисциплін юридичного факультету ХНУ ім. В. Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор;
2. Романюк В.В. – завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент.

Лекція 8. Особливі порядки кримінального провадження.**План:**

1. Загальні поняття особливих порядків кримінального провадження.
2. Кримінальне провадження на підставі угод.
3. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх.
4. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
5. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення.
6. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб.
7. Кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю.
8. Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Рекомендована література:

Основна

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Кримінальний процес: підручник / О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.М. Трофименко та ін.; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2019. 584 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/430/3_Kriminalnij%20process_Pidruchnik_vnutri.pdf.
4. Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси: постатейний показник правових позицій Верховного Суду - Великої Палати та Касаційного кримінального суду (практика 2018 року) / О.М. Ткачук. Харків: Право, 2019. 250 с.
5. Молдован В.В., Молдован А.В. Слідчі (розшукові) дії: навч.-практ. посібник. Київ: Правова єдність: Алерта, 2019. 308 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні. Станом на 21 лютого 2020 року. / За заг. ред. Чернявського С. С. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2020. – 1288 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9304/Naukovo%20prakychnyi%20komentar%20KPK_zrazky%20protsesualnykh%20dokumentiv_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Додаткова література

1. Кримінальний процес України у 2-х част.: ч. 1: Досудове провадження: підручник: [Бойко О. П., Гаркуша А. Г., Захарко А. В., Литвинов В. В., Рогальська В. В., Сербін М. М., Солдатенко О. А., Федченко В. М., Черняк Н. П.] ;Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; 2017. 327 с. URL:
https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2087/1/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86_%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80_%D0%A21_%202.pdf
2. Беднарська В.М. Судове провадження в кримінальному процесі: навч. посіб. / В.М. Беднарська; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ Е.О. Дідоренка. - Сєверодонецьк: ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2019. - 168 с.
- 3.
4. Досудове розслідування: навч. посібник / Р.І. Благута, А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю.В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. Ю.А. Комісарчук та А.Я. Хитри. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 600 с. URL :
http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3500/3/%d0%94%d0%be%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%a0%d0%be%d0%b7%d1%81%d0%bb%d1%96%d0%b4_11-04-2019%20.pdf
5. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: Підручник. К.: Істина, 2014. 432с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/358176.pdf>
6. Досудове розслідування: навчально-методичний посібник /Ю.П. Аленін, Л.І. Аркуша, І.В. Гловюк, В.К. Волошина, О.В. Малахова, О.О. Торбас / за ред. В.К. Волошиної. [Електронний ресурс]. 2020. 141 с. URL:
<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12565/2020%20%D0%94%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%B4%D0%BE%20%D0%A0%D0%9F.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
7. Кримінальний процес України: загальна частина: підручник О. О. Волобуєва, Л. М. Лобойко, Т. О. Лоскутов та ін. К: ВД «Дакор» 2015. 172с.
8. Практикум з кримінального процесу України: навч. посіб. / О.В. Бишевець, В.О. Гринюк, Л.Г. Дунаєвська та ін.; за ред. М.А. Погорецького, Н.П. Сизої; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - 2-ге вид., переробл. та допов. Київ: Правова єдність: Алерта, 2018. - 230 с.
9. Практикум зі складання процесуальних документів : навч. посібник / Кол. авт. – 2-е вид., перероб. і доп. – Дніпро : Ліра ЛТД, 2017. – 308 с. URL:
<https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/445/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BC%20%D0%B7%D1%9>

6%20%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4.%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86.%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9B%20%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9.%2028.12.pdf

10. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 02.06.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

11. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

12. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

13. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> .

14. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: наказ МВС України від 27.04.2020 № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#n7>.

15. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 №575. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1503-12>.

16. Інструкція про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: наказ МВС України від 06.07.2017 № 570 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>.

17. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08.02.2019 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#n7>.

18. Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України: наказ МВС України від 20.05.2020 № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>.

Рішення Європейського суду з прав людини:

1. Рішення Європейського суду з прав людини «Бургас проти України» від 18.12.2018 р. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-suti-za-alfavitom>.

2. Рішення Європейського суду з прав людини «Дудка проти України» від 04.11.2018 р. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-suti-za-alfavitom>.

3. Рішення Європейського суду з прав людини «Карельський та інші проти

України» від 06.12.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d43

4. Рішення Європейського суду з прав людини «Кін проти України» від 18.12.2018 р. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-suti-za-alfavitom>.

5. Рішення Європейського суду з прав людини «Криволапов проти України»

від 02.10.2018 р. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-suti-za-alfavitom>.

6. Рішення Європейського суду з прав людини «Маріянчук та інші проти України» 17.01.2019 р.

URL: <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-suti-za-alfavitom>.

7. Огляд рішень Європейського суду з прав людини проти України за липень 2020 року URL: https://su.arbitr.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sud5021/Oglyad_zh_lypen%601.pdf.

8. Огляд рішень Європейського суду з прав людини проти України за грудень 2020 року URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ESPL_12_2020.pdf.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. <http://www.gp.gov.ua> – офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора.
2. <http://www.kmu.gov.ua> – офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.
3. <https://mvs.gov.ua/uk> – офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України.
4. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.
5. <https://www.rada.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
6. <http://www.reyestr.court.gov.ua> – єдиний реєстр судових рішень в Україні.
7. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/> – офіційний веб-сайт Верховного Суду України.

Текст лекції.

1. Загальні поняття особливих порядків кримінального провадження.

Законодавство України передбачає єдиний порядок кримінального провадження. Це логічно витікає із принципу рівності громадян перед законом і судом передбаченому Конституцією України. Разом з тим у зв'язку з існуванням особливих умов, таких як наприклад готовність сторін до компромісу, незначна суспільна небезпека злочину, особливий суб'єкт злочину та ін. процесуальний закон допускає провадження, яке відрізняється

від звичайного. В такому випадку мова йде про особливі (диференційовані) порядки провадження.

Відповідно до КПК України до особливих (*диференційованих*) порядків кримінального провадження відносяться:

1. кримінальне провадження на підставі угод (глава 35 КПК);
2. кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (глава 36 КПК);
3. кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб (глава 37 КПК);
4. кримінальне провадження щодо неповнолітніх (глава 38 КПК);
5. кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (глава 39 КПК);
6. кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (глава 40 КПК);
7. кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (глава 41 КПК).

Диференціація кримінальної процесуальної форми має *два напрями*:

- 1) ускладнення процесуального порядку (з метою створення системи додаткових гарантій дотримання прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, які внаслідок неповноліття, психічних вад не можуть належним чином реалізувати свої права)
- 2) спрощення процесуального порядку (враховуючи невелику тяжкість злочину, очевидність його вчинення, ступінь складності провадження, правову позицію підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні).

Диференціація процесуальної форми у напрямку її *спрощення* застосовується: у кримінальному провадженні на підставі угод (ст.ст. 468-476 КПК України), у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (ст.ст. 477-479 КПК України).

Диференціація процесуальної форми у напрямку її *ускладнення* застосовується у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх (гл. 38 КПК); кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру (гл. 39 КПК України).

2. Кримінальне провадження на підставі угод.

Кримінальне провадження на підставі угод слід розглядати як диференціацію процесуальної форми, направленої **на спрощення порядку** вирішення кримінально-правових конфліктів і здійснюваної шляхом досягнення компромісу між прокурором або потерпілим та особою, яка вчинила кримінальне правопорушення.

У кримінальному провадженні можуть бути укладені 2 види угод:

1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;

2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Ці угоди відрізняються за: а) сферою застосування; б) суб'єктами ініціювання; в) змістом; г) процесуальним порядком їх укладання; д) наслідками, що настають після досягнення домовленості.

Угода про примирення може бути укладена:

- 1) у провадженні щодо кримінальних проступків,
- 2) у провадженні щодо злочинів невеликої чи середньої тяжкості;
- 3) у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Тобто, угода про примирення не може бути укладена у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів а також у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи (ч. 3 ст. 469 КПК України)

Суб'єктами ініціювання угоди про примирення є потерпілий, підозрюваний чи обвинувачений (ч. 1 ст. 469 КПК України).

Слід зазначити, що зміна процесуального статусу особи з підозрюваного на обвинуваченого відбувається в момент передання обвинувального акту до суду.

Ініціювання укладання угоди може бути як під час досудового розслідування так і під час судового провадження.

Тобто, угоду про примирення потерпілий має право укласти або з підозрюваним (під час досудового розслідування), або з обвинуваченим (під час судового провадження до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку).

У КПК України передбачено, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть укласти потерпілі, підозрювані чи обвинувачені як самотійно, так і за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (медіатори, статус яких на сьогодні не визначений).

Обмеженням щодо встановлення домовленостей між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим є заборона брати в них участь слідчому, прокуророві або судді.

В угоді про примирення зазначаються:

- 1) її сторони;
- 2) формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 3) істотні для відповідного кримінального провадження обставини;
- 4) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- 5) строк відшкодування шкоди;

б) перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого та строк їх вчинення;

7) узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням;

8) наслідки укладення та затвердження угоди;

9) наслідки невиконання угоди.

Як правило, розмір шкоди вказується у грошовому еквіваленті. В угоді також може бути зазначено обов'язок відшкодовувати шкоду помісячно. (наприклад, якщо ушкоджено здоров'я потерпілого).

За результатами узагальнення судової практики встановлено, що суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо:

- в тексті угоди зазначалося про обов'язок обвинуваченого відшкодувати шкоду без зазначення її розміру та строку відшкодування

- заподіяна шкода потерпілому ні на момент укладення угоди, ні на час підготовчого судового провадження відшкодована не була.

Одним із проблемних моментів, які виникають під час складання угоди, є визначення покарання, що повинні узгодити сторони. Аналіз кримінальних проваджень на підставі угод свідчить про те, що на практиці допускаються помилки саме у визначенні покарання. Разом з тим, слід враховувати, що положення Кримінального кодексу України передбачають, що домовленості сторін угоди при узгодженні покарання не мають виходити за межі загальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність.

Угода між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості може бути укладена у провадженні щодо:

1) кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів;

2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами.

Угода про визнання винуватості може бути укладена щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, не допускається.

Суб'єктами ініціювання угоди про визнання винуватості є прокурор, підозрюваний чи обвинувачений (ч. 2 ст. 469 КПК України).

Ініціювати укладання угоди прокурор може як під час досудового розслідування так і під час судового провадження.

Обов'язковим учасником у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості є захисник (хоча він не має право ініціювати таку угоду).

Зміст угоди про визнання винуватості (ст. 472 КПК України):

- 1) її сторони;
- 2) формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 3) істотні для відповідного кримінального провадження обставини;
- 4) беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення;
- 5) обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце);
- 6) умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення;
- 7) узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням;
- 8) наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені статтею 473 КПК України;
- 9) наслідки невиконання угоди.

Під беззастережним визнанням винуватості підозрюваним, обвинуваченим слід розуміти безумовне (повне) визнання ним своєї винуватості у вчиненні інкримінованого органом досудового розслідування кримінального правопорушення (Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 року № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод»).

Обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (надання слідчому, прокурору інформації про співучасників кримінального правопорушення, участь у НСРД (взяти участь у проведенні контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупівлі), надання інформації про майно та грошові кошти, набуті злочинним шляхом).

Включення до угоди зобов'язань вчинити конкретні та реальні дії, дозволить запобігти укладанню з підозрюваним чи обвинуваченим угод винятково з метою задоволення їх власних інтересів щодо пом'якшення покарання.

Домовленості сторін угоди при узгодженні покарання не мають виходити за межі загальних та спеціальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність.

Процесуальний порядок досудового розслідування та судового провадження на підставі угод.

Кримінальне провадження на підставі угод відбувається в загальному порядку до моменту підписання сторонами відповідної угоди.

Угоди можуть укладатися під час:

- 1) досудового розслідування (в такому випадку обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду);
- 2) судового розгляду (у такому разі суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди).

У разі укладання угоди **під час досудового розслідування**, розгляд щодо угоди, перевірка її на відповідність вимогам КПК України та інших законів відбувається під час підготовчого судового засідання і судовий розгляд не здійснюється.

У судовому засіданні головуючий роз'яснює сутність обвинувачення, з'ясовується, чи зрозуміло воно йому та чи визнає він себе винуватим.

У разі якщо обвинувачений підтверджує свій намір укласти угоду, суд оголошує текст угоди, переконується у добровільності волевиявлення сторін угоди, перевіряє угоду на відповідність вимогам КПК та/або закону, (зокрема, щодо змісту та порядку укладення угоди, процедури та правильності визначення узгодженої міри покарання, звільнення від його відбування тощо).

Якщо суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання (ст. 475 КПК України).

З метою забезпечення виконання вироку на підставі угод КПК України передбачає порядок його скасування у разі невиконання угоди (ст. 476 КПК України).

Так, у разі невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості потерпілий чи прокурор відповідно мають право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку.

3. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх.

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами КПК України з урахуванням особливостей, передбачених главою 38 цього Кодексу.

Основні особливості:

1. спеціалізація органів, які здійснюють кримінальне провадження щодо неповнолітніх. Зокрема, у ч. 2 ст. 484 КПК України визначена необхідність здійснення кримінального провадження щодо неповнолітньої особи слідчим, який спеціально уповноважений на здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх. У п. 3 наказу Генерального прокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19.12.2012 р. № 4 гн передбачено, що процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх необхідно доручати прокурорам, на яких покладено обов'язок щодо захисту прав і свобод дітей. Спеціалізація суддів, які здійснюють розгляд кримінального

провадження щодо неповнолітньої особи, передбачена у ч. 10 ст. 31 КПК України;

2. слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям (ст. 484 КПК України);

3. сбов'язкова участь захисника (ст. 52 КПК України);

4. участь законного представника неповнолітнього підозрюваного (ст.ст. 44, 488 КПК України);

5. участь педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря при допиті неповнолітнього підозрюваного, якому не виповнилося 16 років. (ст. 491 КПК України);

6. особливості проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього (ст. 226, 227, 490 КПК України);

7. особливості застосування запобіжних заходів до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (ст. 492, 493 КПК України);

8. спеціальний предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК України);

9. виділення в окреме провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім (ст. 494 КПК України);

10. Можливість застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього обвинуваченого (ст. 497 КПК України) та до особи віком від 11 років до досягнення віку, з якого може настати кримінальна відповідальність (14/16). (ст. 498-502 КПК України).

Особливості проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього (ст. 226, 227, 490 КПК України):

1. при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника та захисника. Особі, яка не досягла 16 років, під час допиту забезпечується участь педагога або психолога, а за необхідності – лікаря;

2. допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день;

3. особам, які не досягли 16-річного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

Виклик неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється через його батьків або інших законних представників.

Особливості застосування запобіжних заходів до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (ст. 492, 493 КПК України).

До неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, можуть застосовуватися як загальні запобіжні заходи (особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою, затримання як тимчасовий запобіжний захід) так і спеціальні (передання під нагляд).

Особливості застосування затримання та тримання під вартою неповнолітнього – ст. 492 КПК України. Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

Передавання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку. (ст. 493 КПК України).

Спеціальний предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

У кримінальному провадженні щодо неповнолітніх необхідно встановити як ті обставини, що передбачені ст. 91 КПК України, так і ті, що передбачені ст. 485 КПК, тобто:

- 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи;
- 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;
- 3) умови життя та виховання неповнолітнього;
- 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього обвинуваченого (ст. 497 КПК України).

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх підозрюваних (тобто осіб від 14/16 до 18 років) може бути закінчено як направленням до суду обвинувального акту так і клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру. Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру може бути складено, у разі якщо неповнолітній підозрюваний вчинив вперше кримінальний проступок, злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, за умови, що неповнолітній обвинувачений та його законний представник проти цього не заперечують.

Примусові заходи виховного характеру застосовуються судом і наслідком їх застосування звільнення особи від кримінальної відповідальності. Покарання у цьому разі не застосовується.

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (від 11 років до (14/16)).

Особа, яка після досягнення 11 років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність не є суб'єктом злочину.

Порядок кримінального провадження щодо таких осіб визначений § 2 глави 38 КПК України. (ст. 498 – 502 КПК України). Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється згідно з правилами, передбаченими КПК України. Під час досудового розслідування проводяться необхідні процесуальні дії для з'ясування обставин вчинення суспільно небезпечного діяння та особи неповнолітнього.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності може бути закінчено направленням до суду клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів виховного характеру або про відмову в їх застосуванні.

4. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Підстави здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру:

- 1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;
- 2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються за рішенням суду у випадках та в порядку, встановлених КК України, КПК України, Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000 р.

Види примусових заходів медичного характеру (ПЗМХ) (ст. 94 КК України).

Залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру:

- 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 2) госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом;
- 3) госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом;
- 4) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом.

Примусовість цих заходів полягає в тому, що вони застосовуються незалежно від бажання хворого, його законних представників та близьких родичів.

До особливостей кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру відноситься:

- 1) встановлення обставин, що підлягають обов'язковому доказуванню (ст. 505 КПК України);

2) реалізація процесуальних прав особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 506 КПК України);

3) обов'язкова участь захисника під час досудового розслідування кримінального правопорушення та його судового розгляду (ст.ст. 52, 507 КПК України);

4) види запобіжних заходів, які можуть бути застосовані до особи (ст. 508 КПК України);

5) обов'язкове проведення судово-психіатричної експертизи (ст. 507 КПК України);

6) закінчення досудового розслідування та судового розгляду справ щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

З'ясування питань, що характеризують психічний стан особи до вчинення суспільно небезпечного діяння і після нього, а також небезпечність особи для самої себе та інших осіб, мають важливе значення, оскільки у разі встановлення неосудності особи до неї будуть застосовані ПЗМХ, а не покарання.

Відповідно до положень ст. 506 КПК України – особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правом підозрюваного, обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника.

Участь захисника є обов'язковою та забезпечується – з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності (ст. 52 України).

Підставами для сумнівів слідчого, прокурора щодо осудності особи є наявність медичного документу (медична карта стаціонарного хворого; виписка із медичної карти хворого) або поведінка особи під час здійснення кримінального провадження.

До особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру можуть бути застосовані судом такі **запобіжні заходи**:

1) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;

2) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

Якщо є підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані, щодо такої особи може бути проведена **психіатрична експертиза**. Під час досудового розслідування проводиться на підставі постанови слідчого, прокурора, ухвали слідчого судді.

У разі необхідності здійснення **тривалого спостереження** та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична

експертиза. Строк експертизи – не більше двох місяців. Проводиться **на підставі ухвали слідчого судді**.

Досудове розслідування у провадженнях щодо застосування ПЗМЗ може бути **закінчене** у формі:

- а) закриття кримінального провадження;
- б) складання клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 1 ст. 511 КПК України).

Клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру повинно відповідати вимогам що, пред'являються до обвинувального акту, а також містити інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати, та позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я.

Судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника згідно із загальними правилами КПК. Участь особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, не є обов'язковою і може мати місце, якщо цьому не перешкоджає характер розладу психічної діяльності чи її психічного захворювання.

Судовий розгляд завершується постановленням

- 1) ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру
- 2) ухвали про відмову в їх застосуванні.

5. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (глава 36 КПК України).

Основні особливості:

1. Підставою для початку кримінального провадження є лише заява потерпілого.

2. Кримінальне провадження може бути розпочате слідчим, прокурором лише щодо кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 477 КПК України.

3. Відмова потерпілого від обвинувачення є підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Основною умовою усіх кримінальних правопорушень, віднесених до категорії «приватного обвинувачення», є те, що у результаті їх вчинення шкода завдається приватним інтересам потерпілого. (І в такому випадку постраждала особа повинна самостійно вирішити, чи бажає вона притягнення до кримінальної відповідальності близької людини (дружини, чоловіка або працівника).

Усі кримінальні правопорушення, за фактом вчинення яких кримінальне провадження здійснюється за ініціативою потерпілого можна розподілити **на 3 групи**:

1) склади кримінального правопорушення, визначені у п. 1 ст. 477 КПК України; (ч. 1 ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин), ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження), ч. 1 ст. 152 (згвалтування без обтяжуючих обставин),

2) склади кримінального правопорушення, визначені у п. 2 ст. 477 КПК України за умови, що вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого; Зокрема, ч. 2 ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження за обтяжуючих обставин), ч. 2 ст. 126 (побої і мордування за обтяжуючих обставин, за виключенням випадків, якщо такі дії вчинені групою осіб), ст. 128 (необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження), ч. 2 ст. 152 (згвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153-155 Кримінального кодексу України), ч. 1 ст. 296 (хуліганство без обтяжуючих обставин),

3) склади кримінального правопорушення, визначені у п. 3 ст. 477 КПК України за умови, що вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоди винятково власності потерпілого. Наприклад, ст. 185 (крадіжка, крім крадіжки, вчиненої організованою групою), ст. 186 (грабіж, крім грабежу, вчиненого організованою групою), ст. 189 (вимагання, крім вимагання, вчиненого організованою групою, а також поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи), ст. 190 (шахрайство, крім шахрайства, вчиненого організованою групою).

Порядок здійснення досудового розслідування – після подання заяви потерпілим про кримінальне правопорушення, досудове розслідування здійснюється за загальними правилами, передбаченими КПК України. В ЄРДР реєструється заява про вчинене кримінальне правопорушення, згідно з правилами підслідності визначається орган, який здійснюватиме досудове розслідування, проводяться необхідні процесуальні дії, складається обвинувальний акт, який відповідно до ст. 291 КПК України направляється до суду.

Обов'язок доказування обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України) у формі приватного обвинувачення, покладається на слідчого, прокурора. Лише у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення цей тягар переходить до потерпілого і тільки при наявності процесуально вираженої його згоди на це. (ст. 92 КПК України).

Відмова потерпілого, його представника від обвинувачення є безумовною (не залежить від розсуду уповноваженої особи) підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (ч. 4 ст. 26, п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України) незалежно від того, під час досудового розслідування чи судового провадження вони виникли (абз. 2 ч. 6 ст. 284 КПК України);

6. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб

(глава 37 КПК України)

Правила про дію КПК за колом осіб, що знаходяться в логічному зв'язку із загальноправовим **принципом рівності перед законом та судом**, передбачають однакову дію кримінального процесуального закону щодо

будь-якої особи, незалежно від ознак її раси, кольору шкіри, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також мовних чи інших ознак (ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 10 КПК України).

Разом з тим **існує певна категорія громадян** (народні депутати, судді, адвокати та ін.), **діяльність яких спрямована на забезпечення належного функціонування основних державних інститутів**, підтримання сталості суспільних відносин у цілому. З метою створення дієвого механізму безперешкодного та ефективного здійснення ними своїх функцій на законодавчому рівні **передбачені додаткові гарантії їх діяльності**.

Особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно:

- 1) народного депутата України;
- 2) судді, судді Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- 3) кандидата у Президенти України;
- 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Голови, іншого члена Рахункової палати;
- 6) депутата місцевої ради;
- 7) адвоката;
- 8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України;
- 10) Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника.

Особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб:

1) порядок кримінального провадження щодо осіб, зазначених у ст. 480 КПК України, відбувається у відповідності із загальними положеннями КПК України, під час якого враховуються особливості, зазначені в гл. 37 КПК України.

2) особливості провадження, що містяться в гл. 37 КПК України, також диференційовані залежно від статусу особи, який вона має, здійснюючи певні державні або суспільні функції.

3) для правильного розуміння специфіки кримінального провадження щодо окремих категорій осіб, положення гл. 37 КПК України треба розглядати в нерозривному зв'язку з іншими законами, які комплексно визначають правову основу їх діяльності (наприклад, «Про судоустрій та статус суддів», «Про прокуратуру», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ін.).

Особливості кримінального провадження – щодо народного депутата України встановлюються Конституцією України, КПК України, ЗУ

«Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 р., ЗУ «Про регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 р., ст. 482-2 КПК України.

Зокрема, особливостями кримінального провадження є:

- відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) у порядку, встановленому КПК України;

- клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Розгляд таких клопотань, крім застосування негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду. Такі клопотання розглядаються за обов'язкової участі народного депутата України. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити народного депутата України про розгляд зазначеного клопотання, крім клопотання про застосування негласних слідчих (розшукових) дій або обшуку. Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судові засідання або не повідомив про причини своєї відсутності, таке клопотання може розглядатися без участі народного депутата України.

Без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), дозволяється затримання народного депутата України лише у разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини. Орган або посадові особи, які затримали народного депутата України, повідомили йому про підозру або застосували до нього запобіжний захід, або здійснили інші слідчі дії (крім обшуку та негласних слідчих (розшукових) дій), зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову Верховної Ради України.

У разі вчинення дій, зазначених вище, стосовно Голови Верховної Ради України орган або посадові особи зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Першого заступника Голови Верховної Ради України.

Ухвали за результатами розгляду таких клопотань можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у випадках, передбачених КПК України.

2. Особливості кримінального провадження щодо судді, судді КСУ, присяжного на час здійснення ними обов'язків у судді визначаються Конституцією, КПК, ЗУ «Про судоустрій та статус суддів», ЗУ «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р, ЗУ «Про регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 р., ст. 482 КПК України.

Особливостями кримінального провадження є:

– затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням;

2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута.

3. Особливості кримінального провадження щодо судді Вищого антикорупційного суду (ст.ст. 480-1, 482-1 КПК України).

Особливостями кримінального провадження є:

– відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) у порядку, встановленому КПК України. Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту внесення таких відомостей, повідомити Верховний Суд про початок досудового розслідування;

– під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо судді Вищого антикорупційного суду клопотання учасників кримінального провадження розглядає слідчий суддя, визначений [п. 18](#) ч. 1 ст. 3 КПК України, в порядку, визначеному КПК України.

4. Особливості повідомлення про підозру окремої категорії осіб:

1. Письмове повідомлення про підозру здійснюється:

1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові –

Генеральним прокурором, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;

2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

3) судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України – Генеральним прокурором або його заступником;

3¹) судді Вищого антикорупційного суду – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

4) Генеральному прокурору – заступником Генерального прокурора.

Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник регіональної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним ч. 1 ст. 481 КПК України, у порядку, передбаченому [ч.ч. 1, 2 ст. 278 КПК України](#).

7. Кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (глава 40 КПК України).

Досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводяться з дотриманням вимог режиму секретності. Процесуальні рішення не повинні містити відомостей, що становлять державну таємницю.

До участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. Підозрюваний чи обвинувачений бере участь у кримінальному провадженні без оформлення допуску до державної таємниці після роз'яснення йому вимог ст.і 28 [Закону України «Про державну таємницю»](#) від та попередження про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

Доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час

здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених КПК України, виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження. Рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймаються у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу досудового розслідування, прокурором, судом. Потерпілому та його представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику забороняється робити виписки та копії з матеріалів, які містять державну таємницю. Захисникам та законним представникам підозрюваного чи обвинуваченого забороняється робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю. Але, підозрюваний, обвинувачений, його захисник та законний представник з метою підготовки та здійснення захисту можуть робити виписки з матеріалів, що містять державну таємницю. Такі виписки опечатуються особою, якою були зроблені, у вигляді, що унеможливило б ознайомлення з їх змістом. Виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності в органі досудового розслідування або суді та надаються особі, яка їх склала, на її вимогу: під час досудового розслідування - у приміщенні органу досудового розслідування, під час судового провадження - у приміщенні суду. Ознайомлення із змістом виписок будь-кого, крім особи, яка їх зробила, не допускається. Матеріальні носії секретної інформації, які не долучені до матеріалів досудового розслідування, передаються в установленому законом порядку на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу досудового розслідування. Здійснення кримінального провадження, яке містить державну таємницю, не є підставою для обмеження прав його учасників, крім випадків, передбачених законом та обумовлених необхідністю забезпечення охорони державної таємниці.

Особливості проведення експертизи у кримінальному провадженні, яке містить державну таємницю.

Проведення експертизи щодо законності віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування, підготовка висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди у разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації здійснюється посадовою особою, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць відповідно до закону у сфері державної таємниці. У такому разі на зазначену особу поширюються обов'язки і права, які передбачені КПК України для експертів. Якщо під час проведення експертизи використовуються методики, технології чи інформація, що містять охоронювану державою таємницю, в описовій частині висновку експертизи ці відомості не зазначаються.

8. Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під

прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (глава 41 КПК України)

Службові особи, уповноважені на вчинення процесуальних дій:

1) керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України – у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном;

2) капітан судна України – у разі вчинення кримінального правопорушення на судні України.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна України зобов'язаний призначити іншу службову особу, уповноважену на вчинення процесуальних дій, якщо він є потерпілим внаслідок вчинення відповідного кримінального правопорушення. Службові особи, які здійснювали процесуальні дії, залучаються як свідки до кримінального провадження після його продовження на території України. Вони зобов'язуються надавати пояснення слідчому, прокурору щодо проведених процесуальних дій.

Службові особи зобов'язані негайно провести процесуальні дії після встановлення обставин кримінального правопорушення, вчиненого на території дипломатичного представництва, консульської установи України, на судні України.

Процесуальні дії, які уповноважені здійснювати службові особи:

- 1) тимчасове вилучення майна
- 2) затримання особи;
- 3) обшук житла чи іншого володіння особи і особистий обшук без ухвали суду,
- 4) огляду місця вчинення кримінального правопорушення.

Строк затримання керівником дипломатичного представництва чи консульської установи України — 48 годин, з обов'язковим наданням доступу до отримання правової допомоги.

Строк затримання капітаном судна України – необхідний для доставлення особи на територію України.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України зобов'язаний забезпечити доставлення затриманої особи до підрозділу органу державної влади на території України, уповноваженого на тримання затриманих осіб, і повідомлення про факт законного затримання слідчому органу досудового розслідування за місцем проведення досудового розслідування в Україні.

Досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, здійснюється слідчим органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження центрального органу виконавчої влади у сфері закордонних справ України.

Досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на судні України, здійснюється слідчим органу досудового розслідування,

юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки.

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх

Наявність особливого провадження у справах про злочини неповнолітніх зумовлено необхідністю досягнення таких цілей:

- 1) кримінологічної, що полягає у запобіганні злочинам неповнолітніх;
- 2) правових:
 - встановлення істини у кримінальних справах для правильного, а, отже, і справедливого їх вирішення;
 - забезпечення належної правової захищеності неповнолітнього обвинуваченого.

Складнощі у досягненні цих цілей зумовлено віковими соціально-психологічними рисами неповнолітніх. Найбільшою мірою в ході застосування кримінально-процесуальних норм має бути враховано такі характеристики: незрілість мислення; брак достатнього соціального досвіду; нестабільність психіки; підвищену емоційність; підвищену навіюваність і самонавіюваність; схильність до фантазій.

Перераховані характеристики неповнолітніх впливають на те, що урочистість судового процесу в їхніх очах слугує возвеличенню злочину і породжує прагнення до «слави» серед однолітків. Окрім того, під час процесу з участю неповнолітніх їм стають відомими такі сторони злочинної діяльності, від яких цих осіб слід оберігати, аби не перетворити кримінальне провадження на кримінальну «школу». Зазначені обставини зумовлюють особливий порядок провадження у кримінальних справах неповнолітніх.

Загальні особливості кримінального процесу визначено положеннями ч. 4 ст. 14 Міжнародного акта про громадянські і політичні права, згідно з якою «стосовно неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню».

На підставі вікових соціально-психологічних характеристик неповнолітніх Генеральна Асамблея ООН розробила «Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються підправлення правосуддя щодо неповнолітніх», більше відомі як «Пекінські правила» (1985 р.). Ці Правила передбачають:

- створення спеціалізованих судів у справах неповнолітніх;
- наявність в осіб, які здійснюють кримінальний процес у справах неповнолітніх, відповідної кваліфікації;
- побудову судового розгляду таким чином, щоб він забезпечував інтереси неповнолітніх;
- забезпечення конфіденційності, щоб уникнути завдання шкоди неповнолітнім і через непотрібну гласність або шкоду їх репутації тощо.

Кримінальний процесуальний кодекс визначає, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється за загальними правилами, але

з урахуванням особливостей передбачених законом. Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається главою 38 КПК.

Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Батьки або інші законні представники неповнолітнього беруть участь у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого.

Законні представники викликаються в судові засідання. Їхнє неприбуття не зупиняє судового провадження, крім випадків, коли суд визнає необхідною їх участь. Вони перебувають у залі судового засідання протягом усього судового провадження, а в разі необхідності можуть бути допитані як свідки.

У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора чи за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні і залучити замість нього іншого законного представника.

Неповнолітній підозрюваний, обвинувачений повідомляється або викликається слідчим, прокурором чи судом через його батьків або інших законних представників. Інший порядок допускається лише в разі, якщо це зумовлюється обставинами, встановленими під час кримінального провадження.

Допит неповнолітнього підозрюваного здійснюється згідно з загальними правилами, у присутності захисника.

У випадку, коли неповнолітній не досяг шістнадцяти років або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, при його допиті за рішенням слідчого, прокурора або за клопотанням захисника забезпечуються участь педагога, психолога або законного представника.

До початку допиту педагогу, психологу або законному представнику роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити запитання неповнолітньому підозрюваному.

За наявності підстав, передбачених законом, до неповнолітнього з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять може бути застосовано один із запобіжних заходів.

Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється, обвинувачується у

вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, передбаченим законом.

Про затримання і взяття під варту неповнолітнього негайно сповіщаються його батьки чи особи, які їх замінюють.

До неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, крім загальних запобіжних заходів, може застосовуватися передача їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі – передача їх під нагляд адміністрації цієї установи.

Передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого до слідчого, прокурора, суду, а також його належну поведінку.

Передання під нагляд батьків та інших осіб можлива лише за їхньої на це згоди та згоди неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого. Особа, яка взяла зобов'язання про нагляд, має право відмовитися від подальшого виконання цього зобов'язання, заздалегідь про це повідомивши.

До передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд суд зобов'язаний зібрати відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися в тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім.

При відібранні зобов'язання про взяття під нагляд батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи попереджаються про характер підозри, обвинувачення неповнолітньому і про їхню відповідальність у разі порушення взятого на себе зобов'язання. При порушенні цього зобов'язання на батьків, опікунів і піклувальників накладається грошове стягнення в розмірі від 2 до 5 розмірів мінімальної заробітної плати.

Питання передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи розглядається за клопотанням прокурора за правилами обрання запобіжного заходу або за клопотанням сторони захисту під час розгляду питання про обрання запобіжного заходу.

Якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення в окреме цього кримінального провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування.

Під час судового розгляду суд, вислухавши думку прокурора, захисника і законного представника неповнолітнього обвинуваченого, має право своєю ухвалою видалити його із залу судового засідання на час дослідження обставин, що можуть негативно вплинути на нього.

Після повернення неповнолітнього обвинуваченого головуючий знайомить його з результатами дослідження обставин, проведеного у його

відсутності, і надає йому можливість поставити запитання особам, які були допитані у його відсутності.

Про час і місце судового розгляду за участю неповнолітнього обвинуваченого суд повідомляє відповідну службу у справах дітей та кримінальну міліцію у справах дітей. Суд має право також викликати в судові засідання представників цих установ.

Представники служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції мають право заявляти клопотання, ставити запитання неповнолітньому обвинуваченому, його законному представнику, потерпілому, свідкам, експерту і спеціалісту, висловлювати думку з приводу найбільш доцільних заходів щодо обвинуваченого з метою його перевиховання.

Якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості без застосування кримінального покарання, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду.

Клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру може бути складене і надіслане до суду за умови, що неповнолітній обвинувачений та його законний представник проти цього не заперечують.

Під час судового розгляду суд може прийняти рішення про застосування до неповнолітнього обвинуваченого одного з примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

Обставини, що підлягають встановленню під час кримінального провадження

Під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми з'ясовуються наступні обставини:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (ст. 91 КПК)

Крім обставин, передбачених ст. 91 КПК у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх також з'ясовуються:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. При наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

У разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, які необхідно враховувати при призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру, може бути призначена психологічна експертиза.

При дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого належить з'ясувати:

1) склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї;

2) обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього;

3) зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою.

Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, провадиться внаслідок вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру проводиться згідно з правилами, передбаченими КПК.

Під час досудового розслідування проводяться необхідні процесуальні дії для з'ясування обставин вчинення суспільно небезпечного діяння та особи неповнолітнього.

Участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою.

У випадку наявності достатніх підстав вважати, що особа, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена в приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотання прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Слідчий суддя, суд зобов'язані відмовити у поміщенні особи в приймальник-розподільник для дітей, якщо прокурор не доведе наявності достатніх підстав вважати, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, наявності ризиків, які дають достатні підстави вважати, що особа може здійснити дії, передбачені ч. 1ст. 177 КПК, а саме

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду, або
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, або
- 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні, або
- 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином, або
- 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується, та що жоден із більш м'яких заходів не може запобігти цьому.

Строк тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей може бути продовжено ухвалою слідчого судді, суду ще на строк до тридцяти днів. Питання скасування чи продовження строку тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей вирішується в порядку, передбаченому для скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою відповідно.

У випадку відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає

клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника та представників служби у справах дітей і уповноваженого підрозділу органів Національної поліції, якщо вони з'явилися або були викликані в судове засідання, згідно із загальними правилами КПК України.

Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів виховного характеру або про відмову в їх застосуванні.

Під час постановлення ухвали в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру суд з'ясовує такі питання:

- 1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння;
- 2) чи вчинено це діяння неповнолітнім у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння;
- 3) чи слід застосовувати до нього примусовий захід виховного характеру і якщо слід, то який саме.

При застосуванні до неповнолітнього примусового заходу у вигляді направлення до спеціального навчально-виховного закладу на уповноважений підрозділ органів Національної поліції покладається обов'язок доставити неповнолітнього до спеціального навчально-виховного закладу.

Ухвала, постановлена за наслідками розгляду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, може бути оскаржена в порядку, передбаченому законом.

Ухвалою суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться спеціальна навчально-виховна установа, неповнолітній може бути достроково звільнений від примусового заходу виховного характеру в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Ухвала суду може бути постановлена за наслідками клопотання неповнолітнього, його захисника, законного представника або прокурора, якщо поведінка неповнолітнього під час перебування у навчально-виховній установі свідчить про його перевиховання. При розгляді клопотання суд з'ясовує думку ради спеціальної навчально-виховної установи, в якій перебуває неповнолітній, щодо можливості його дострокового звільнення від примусового заходу виховного характеру.

Поняття, мета та види примусових заходів медичного характеру.

Мета примусових заходів медичного характеру – попередити вчинення нових суспільно небезпечних діянь або виправити засуджених у разі застосування до них примусових заходів медичного характеру.

Примусові заходи медичного характеру – це заходи державного примусу у формі різних лікувально-реабілітаційних заходів, які

призначаються судом у рамках кримінального процесу стосовно осіб з різними психічними розладами, що вчинили суспільно небезпечні діяння, спрямовані на лікування цих осіб і запобігання скоєнню ними нових суспільно небезпечних дій та суворе дотримання непорушності їхніх прав і законних інтересів.

Примусові заходи медичного характеру мають подвійний характер. З одного боку – це заходи примусу, тобто юридичні, з другого – це заходи медичні, оскільки зміст їх зводиться до діагностичного обстеження, лікування, клінічного нагляду, проведення реабілітаційних заходів.

Примусові заходи медичного характеру не можна розцінювати як покарання, оскільки вони принципово відрізняються від нього своєю метою та методами, але вони є заходами примусу, бо призначаються й припиняються тільки судом, незалежно від згоди хворого чи його законних представників.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються до психічно хворих, які становлять суспільну небезпеку внаслідок психічного розладу та скоєння суспільно небезпечних дій. Заходи медичного характеру не мають каральних ознак, не вважаються судимістю та не переслідують цілі виправлення.

Особа, направлена судом на примусове лікування, не може бути амністована чи помилувана.

Застосування примусових заходів медичного характеру є правом, а не обов'язком суду.

Призначення примусових заходів медичного характеру можливе в разі встановлення судом сукупності умов:

- доведено вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що має ознаки конкретного злочину;
- встановлено, що особа на момент його вчинення перебувала в стані неосудності чи обмеженої осудності чи після вчинення злочину захворіла на психічну хворобу, яка виключає можливість призначення або виконання покарання;
- особа перебуває в такому психічному стані, що становить небезпеку для себе чи інших осіб.

Не можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру до особи, що вчинила суспільно небезпечні діяння у стані неосудності чи захворіла на психічну хворобу після вчинення злочину, але до винесення вироку одужала чи її психічний стан змінився настільки, що вона перестала бути суспільно небезпечною.

Застосовуючи примусові заходи медичного характеру, суд не має підстав для визначення строку примусового лікування, бо сенс питання тут становить не термін лікування, а стан здоров'я. Слід також зауважити, що постановка питання про залежність тривалості примусового лікування від характеру та тяжкості вчиненого діяння є неправомірною.

Єдине, від чого залежить тривалість примусового лікування, – це особливості психічного стану особи та зумовлення цим її небезпечності для

себе й інших осіб. Отож можливі випадки, коли психічно хворий, що вчинив незначні за тяжкістю дії, може довгий час перебувати на примусовому лікуванні, а до іншої особи це лікування може зовсім не застосовуватися, не зважаючи на те, що вона скоїла тяжкий або особливо тяжкий злочин.

Висновок судово-психіатричної експертизи про характер і тяжкість захворювання та вибір виду примусового лікування психічно хворому має для суду рекомендаційний характер, оскільки експертиза не зважає на тяжкість учиненого діяння, що є компетенцією суду.

Застосування примусових заходів медичного характеру в психіатричних закладах регламентується Законом України “Про психіатричну допомогу” від 22 лютого 2000 р. та відповідними інструкціями МОЗ України.

У ст. 94 КК України дається перелік видів примусових заходів медичного характеру та типів психіатричних закладів, у яких вони проводяться. Різниця між ними полягає в характері обмежень прав і свобод особи та специфіці нагляду: мінімальні обмеження при наданні амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку та більш значні при примусовому лікуванні у психіатричних стаціонарах, яке надається з організацією звичайного, посиленого та суворого видів нагляду. Встановлення диференційованих режимів утримування психічно хворих, які скоїли суспільно небезпечні діяння, спрямоване на виключення можливості здійснення ними нових суспільно небезпечних діянь.

Критерії вибору судом виду примусових заходів медичного характеру, викладені у ч. 1 ст. 94 КК України, залежать від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, беручи до уваги небезпечність психічно хворого для себе й інших осіб.

У кожному окремому випадку при виборі виду примусових заходів медичного характеру суду необхідно оцінювати суспільну небезпечність хворого, що визначається як ризик скоєння хворим повторного суспільно небезпечного діяння. Ступінь суспільної небезпечності психічно хворого визначається на підставі аналізу тяжкості вчиненого діяння та типу його суспільної небезпечності (активного чи пасивного), зважаючи на можливості повторення суспільно небезпечних діянь.

Надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку – новий для вітчизняного законодавства вид примусових заходів медичного характеру. Кримінальний кодекс не вказує на конкретні ознаки психічного розладу як підстави для призначення примусової амбулаторної психіатричної допомоги.

Підкреслюється, що головною умовою є такий психічний стан особи, що не потребує госпіталізації до психіатричного стаціонару, тобто за якого можливе проведення обов’язкового систематичного нагляду та необхідних лікувально-реабілітаційних заходів амбулаторно. Такий вид примусового лікування може застосовуватися до осіб, здатних усвідомлювати зміст примусового заходу й організувати свою поведінку в амбулаторних умовах згідно з приписами лікаря.

Психіатричний заклад зі звичайним наглядом призначений для психічно хворих, які за психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння потребують примусового лікування, але без значних обмежень або посиленого нагляду.

Психіатричний заклад із посиленим наглядом призначений для психічно хворих, стан яких потребує тримання та лікування в умовах посиленого нагляду, хоча вони не скоїли суспільно небезпечних дій проти життя інших осіб і не становлять загрози для суспільства.

Психіатричний заклад із суворим наглядом призначений для психічно хворих, які за своїм психічним станом і характером діянь становлять особливу небезпеку для суспільства, зважаючи на великий ризик скоєння агресивних дій проти життя інших осіб.

Стаття 94 КК України не розкриває якісь ознаки психічного стану осіб, яким призначаються примусові заходи медичного характеру, оскільки це компетенція судово-психіатричних експертів. Висновок судово-психіатричної експертизи про психічний стан особи є юридичною підставою для застосування примусових заходів медичного характеру, та він потребує, як і будь-який експертний висновок, оцінки судом. Рекомендації експертів не є обов'язковими для суду. Суд, керуючись положеннями КК і КПК, самостійно виносить рішення. Суд не вказує назву конкретного психіатричного закладу, в якому має проводитися лікування винного. В ухвалі суду вказується вид примусових заходів медичного характеру. Вибір конкретного психіатричного закладу здійснюється органами охорони здоров'я, беручи до уваги вид примусових заходів медичного характеру, місце проживання особи, котрій вони призначені. Надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку обмежено осудними особами, яким обрано покарання з позбавленням волі, і проводиться за місцем відбування покарання. Суд також не вказує строків лікування.

Якщо суд встановлює, що психічний стан особи не становить небезпеки ні для неї, ні для інших осіб, він може передати хворого на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом. Такий лікарський нагляд належить до непримусових заходів медичного характеру. Непримусові заходи призначаються судом, але, на відміну від примусових, за яких призначення, припинення та контроль за проведенням здійснюються судом, ці заходи медичного характеру забезпечуються й контролюються тільки органами охорони здоров'я.

Строки застосування до психічно хворого примусових заходів медичного характеру визначаються особливостями психічного стану, тяжкістю захворювання та його перебігом.

Основним критерієм для перегляду застосування примусових заходів медичного характеру є усунення суспільної небезпечності хворого, зумовленої психічними розладами.

Примусові заходи медичного характеру припиняються в разі повного одужання особи, стійкого покращення її психічного стану чи такої зміни психічного стану, за якої попередня небезпека для цієї особи інших осіб

повністю зникає або суттєво змінюється. Слід пам'ятати, що зникнення чи зниження суспільної небезпечності може наставати не тільки в разі покращення психічного стану, але й у результаті його погіршення. Наприклад, при поглибленні деменції (слабоумства), при значному погіршенні соматичного стану (інсульт із паралічем тощо), коли зникає активність хворого.

Заміна одного виду примусових заходів медичного характеру іншим здійснюється, якщо загальна підстава для їх застосування зберігається, але вид, обраний раніше, не є оптимальним для хворого, зважаючи на динаміку його психічного стану.

Поступове скасування примусових заходів медичного характеру через заміну більш суворого його виду на менш суворий не є обов'язковим.

Застосування обраного судом виду примусових заходів продовжується за відсутності стійкого покращення психічного стану хворого, відсутності позитивної динаміки тих психопатологічних феноменів, із якими було пов'язано суспільно небезпечне діяння.

Порядок розгляду обставин, які свідчать про необхідність припинення застосування примусових заходів медичного характеру чи порядок зміни їх виду, детально описані у ч. 2 ст. 95 КК. Установленням максимального строку періодичного огляду хворого комісією лікарів-психіатрів “не рідше одного разу на шість місяців” уводиться принципово нова правова норма – продовження застосування примусових заходів медичного характеру кожного разу на строк, який не може перевищувати шести місяців.

Регулювання процедури прийняття судом рішення про продовження, зміну чи припинення примусових заходів медичного характеру правовими нормами чинного КК гарантує захист прав осіб, які страждають на психічні розлади.

Застосування примусових заходів медичного характеру в психіатричних закладах охорони здоров'я регламентується відповідною інструкцією МОЗ України “Про порядок застосування заходів медичного характеру до осіб з психічними розладами, які скоїли суспільно небезпечні діяння”.

Зазначений у ч. 2 ст. 95 КК порядок продовження чи зміни примусових заходів медичного характеру застосовується також до осіб, які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку, та до осіб, які захворіли на психічну хворобу під час відбування покарання. Отже у разі видужання від психічної хвороби після припинення примусових заходів медичного характеру такі особи відповідно підлягають покаранню на загальних підставах або можуть підлягати подальшому відбуванню покарання. При цьому час, протягом якого до осіб застосовувалися примусові заходи медичного характеру, зараховується в строк призначеного чи відновленого покарання (ч. 4 ст. 84)

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, провадиться у випадку наявності достатніх підстав вважати, що:

- 1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;
- 2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими КПК.

Кримінально-правова оцінка суспільно небезпечного діяння, вчиненого у стані неосудності, повинна ґрунтуватися лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій. При цьому не враховуються попередня судимість, факт вчинення раніше кримінального правопорушення, за який особу звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування до неї примусового заходу медичного характеру.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру провадиться слідчим згідно із загальними правилами, з урахуванням особливостей передбачених КПК України.

Досудове розслідування щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, провадиться слідчим згідно із загальними правилами. Суд, ухвалюючи вирок, може врахувати стан обмеженої осудності як підставу для застосування примусового заходу медичного характеру.

Особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного, обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника.

Якщо характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання особи перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участю або участі у судовому засіданні, прокурор, суд мають право прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи.

У кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру участь захисника є обов'язковою.

До особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи:

- 1) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї при обов'язковому лікарському нагляді;
- 2) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

Запобіжні заходи застосовуються судом до особи з моменту встановлення факту розладу психічної діяльності чи психічної хвороби. Застосування передбачених запобіжних заходів здійснюється згідно із загальними правилами.

Слідчий, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у випадку, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була у неосудному або обмежено осудному стані, або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла психічною хворобою, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. До таких обставин, зокрема, відносяться:

- 1) наявність згідно із медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання;
- 2) поведінка особи при вчиненні суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо).

У разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони в порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу, а під час судового провадження – ухвалою суду.

Ухвала слідчого судді про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмова у такому направленні може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Кримінальне провадження, яке здійснюється у загальному порядку, передбаченому цим Кодексом, і кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру можуть бути об'єднані в одне або виділені в окремі кримінальні провадження за наявності підстав, передбачених цим Кодексом.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Про закриття кримінального провадження прокурор приймає постанову, яка може бути оскаржена у відповідному. Постанова про закриття кримінального провадження надсилається до місцевих органів охорони здоров'я.

Прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і надсилає його суду.

Судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника.

Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру або про відмову в їх застосуванні.

У разі об'єднання в одне провадження кримінального провадження, яке здійснюється у загальному порядку, та кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру вони розглядаються в судовому засіданні в одному кримінальному провадженні з додержанням передбачених вимог. Після закінчення судового розгляду суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку щодо обвинуваченого та ухвали щодо застосування примусового заходу медичного характеру.

Під час постановлення ухвали про застосування примусового заходу медичного характеру суд з'ясовує такі питання:

- 1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення;
- 2) чи вчинено це суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення особою;
- 3) чи вчинила ця особа суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення в стані неосудності;
- 4) чи не захворіла ця особа після вчинення кримінального правопорушення на психічну хворобу, яка виключає застосування покарання;
- 5) чи слід застосовувати до цієї особи примусовий захід медичного характеру і якщо слід, то який саме.

Визнавши доведеним, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу, яка виключає можливість застосування покарання, суд постановляє ухвалу про застосування примусового заходу медичного характеру.

Встановивши, що суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення не було вчинено або вчинено іншою особою, а також коли не доведено, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення, суд постановляє ухвалу про відмову в застосуванні примусового заходу медичного характеру та закриває кримінальне провадження.

Якщо буде встановлено, що суспільно небезпечне діяння особа вчинила в стані неосудності, а на момент судового розгляду видужала або внаслідок змін у стані її здоров'я відпала потреба в застосуванні примусового

заходу медичного характеру, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру може бути закрите судом також, якщо неосудність особи на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не була встановлена, а так само в разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу. У такому випадку, після закриття судом кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру прокурор повинен розпочати кримінальне провадження в загальному порядку.

Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється на підставі ухвали суду, в межах територіальної юрисдикції якого застосовується цей захід чи відбувається лікування.

Зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється, якщо особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності, видужала або якщо внаслідок змін у стані її здоров'я відпала потреба в раніше застосовуваних заходах медичного характеру.

Розгляд питання про продовження, зміну чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється за письмовою заявою представника медичного закладу (лікаря-психіатра), де тримається дана особа, у передбаченому статтею 95 Кримінального кодексу України та статтею 512 КПК України порядку. До письмової заяви додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який обґрунтовує необхідність продовження, зміни або припинення застосування таких примусових заходів.

Питання про продовження застосування примусових заходів медичного характеру, призначених судовим рішенням суду іноземної держави стосовно особи, переданої в Україну в порядку, передбаченому статтями 605-611 КПК України та міжнародними договорами України, вирішується за результатами судового розгляду.

У разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності чи інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування примусового заходу медичного характеру.

Постановлення ухвали суду про припинення застосування примусового заходу медичного характеру є підставою для проведення досудового розслідування чи судового провадження.

У разі засудження цієї особи до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців чи позбавлення волі, час перебування її в медичній установі зараховується в строк відбування покарання.

Якщо на час розгляду питання про відновлення кримінального провадження закінчився строк давності притягнення до кримінальної відповідальності або прийнято закон, який усуває кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, кримінальне провадження підлягає закриттю, якщо особа, щодо якої розглядається питання, не заперечує проти цього.

Ухвала суду про застосування чи відмову в застосуванні примусового заходу медичного характеру, продовження, зміну, припинення застосування примусового заходу медичного характеру або відмова у цьому може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК.

На ухвалу суду про закриття кримінального провадження щодо застосування примусового заходу медичного характеру в цьому випадку можуть бути внесені заперечення, які викладаються в апеляційній скарзі, що подається за наслідками судового розгляду в загальному порядку, передбаченому КПК.

Обставини, що підлягають встановленню під час застосування примусових заходів медичного характеру.

Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановлюються:

- 1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;
- 2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;
- 3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;
- 4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;
- 5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;
- 6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням.
- 7) обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, в тому числі пов'язаного з їх незаконним

обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.